

KÖNYVISMERTETÉS

Wilfred J. Ethier: Modern International Economics

(W. W. Norton & Company, New York, London, 1995)

"Óvakodj a vastag könyvektől!" Richard Wagnertől kölcsönözte Wilfred J. Ethier, a pennsylvaniai egyetem professzora, a már harmadik kiadást megért nemzetközi közgazdaságtan tankönyv mottóját. Az ironikus célzástól magát nem zavartatva, majd 700 oldalon ad témájáról jól felépített áttekintést olvasója kezébe. Eközben annak érzékeltetésére is törekszik, hogy az elvont közgazdasági elméletek nem öncélú gondolati játékok, hanem változó világunk időszerű problémáinak elemzésére és megértésére szolgálnak. Az olvasó gyakorlati példák, statisztikák és esettanulmányok tömegét találja a könyvben az integrálódó fejlett világból, a reformjaival küszködő fejlődő országokból és az összeomló, illetve átalakulóban lévő Közép és KeletEurópából. E tankönyv "komparatív előnye" a többi - szintén kiváló - társához képest részben ebben rejlik.

A mű egyaránt három részt szentel a külgazdasági kapcsolatok reálfolyamatainak és a monetáris/makroökonómiai összefüggéseknek, ennek ellenére nem teljesen kiegyensúlyozott. A reálfolyamatok elemzése sokkal nagyobb figyelmet kap, ami nemcsak a tárgyalás terjedelmében, hanem még az esettanulmányok számában is tükröződik (ez utóbbi esetében 26-13 az arány). Talán még fontosabb, hogy az egész könyv középpontjába a méretgazdaságosság és a tökéletlen verseny került, mint két olyan tényező, amely egyebek mellett a nemzetközi kereskedelem magyarázatát adja. E jellegzetes hangsúly erősen megkülönbözteti Ethier tankönyvét konkurensaitól, szemben például a monetáris/makroökonómiai összefüggések tárgyalásától, ahol nem ad újdonságot más tankönyvekhez képest. Ennélfogva e rövid ismertető is csak a szerző által kiemelt összefüggésekre szeretné a figyelmet felhívni.

A nemzetközi kereskedelem okainak elemzése a kitaposott úton, a klasszikus és neoklasszikus elméletek bemutatásával kezdődik. Didaktikailag azonban nagyon előnyös, hogy az új elméleti kérdések felvetése a korábbi magyarázatok feltételeinek feloldásával halad előre. Így vezeti be a szerző a méretgazdaságossági szempontot is. A klasszikus külkereskedelmi elméletek, de még a Heckscher-Ohlinmodell is állandó hozadékkal számoltak, a növekvő skálahozadékok feltevésével azonban sok olyan gyakorlati jelenség is megmagyarázható, mely kikerült a klasszikus és neoklasszikus kereskedelmi modellek látóköréből.

Ethier megkülönbözteti egyrészt, hogy a pozitív skálahatás vállalaton belüli vagy kívüli okokra vezethető vissza. Az előbbi esetben az átlagköltségek csökkentése a cég mérete növelésének eredménye, utóbbiban ehhez az iparág termelésének bővítésére van szükség. Másrészt különbséget tesz aközött, hogy az egyes iparágak nemzeti vagy nemzetközi méretein múlik-e a növekvő hozadék. A kétféle lehetőség kombinációjával négy eltérő esetet kapunk, s a szerző rendre áttekinti ezeket. Legfontosabb következtetése, hogy a költségárányok különbségei (komparatív előnyök) és a méretgazdaságosság kihasználása a nemzetközi kereskedelem külön magyarázó okai lehetnek. Ez megnyilvánul egyrészt abban, hogy ugyanazon (autark) költségárányok esetén, vagyis komparatív előnyök híján, a specializáció kialakíthatja a relatív költségelőnyöket a növekvő skálahozadékok érvényesítése által. Másrészt a komparatív előnyök közismert módon az iparágak közötti kereskedelem hátterét adják, a pozitív skálahatás kihasználása azonban - amennyiben az az iparág nemzetközi méretein múlik - iparágon belüli kereskedelmet indukál hasonló adottságú országok között. A komparatív előnyök tehát a "különbségek" kiaknázását teszik lehetővé, a növekvő skálahozadék viszont "hasonlóság esetén válhat kölcsönös előnyök forrásává. Növekvő skálahozadékokra konstruálható olyan modell is, ahol a végeredmény szempontjából mindegy, hogy melyik termékre specializálódik egyegy ország.

A komparatív előnyök és a növekvő skálahozadékok megkülönböztetése nagyon hasznos, azonban az

itteni bemutatása félreértésekre is lehetőséget ad. A szerző egyrészt kizárólag a nettó exporttöbbletből következtet a komparatív előnyre, és az esettanulmányokban is ilyen módon, "visszafelé" igazolja a létét, illetve magyarázó erejét. Közismert persze, hogy módszertanilag nem egyszerű a komparatív előnyök empirikus kimutatása, de erre legalább utalni kellene. Másrészt a leegyszerűsített modellel szemben a gyakorlatban egyáltalán nem a véletlenül múlik és a végeredmény szempontjából sem mindegy, hogy melyik ágazatban használja ki a méretgazdaságossági előnyöket egy-egy ország. Ez adottságaitól, valamint gazdaságpolitikájától is függ; választása pedig stratégiai jelentőségű a nemzetgazdaság hosszú távú külgazdasági illeszkedése, illetve teljesítménye szempontjából.

Ami a tökéletlen versenyt illeti, ez a növekvő hozadékokból is következhet, amennyiben az átlagköltségek csökkenésének vállalaton belüli okai vannak. A tökéletlen verseny másrészt a nemzetközi kereskedelem önálló okává is előléphet. A külkereskedelem ugyanis fokozza a versenyt a monopolista/oligopolista piacokon, s az intenzívebb verseny várhatóan emeli a társadalmi szintű hatékonyságot. A részletes elemzés során az oligopolista piacok nemzetközi összefüggései és a profitmaximalizálás stratégiai megközelítése kerül a középpontba. Külön figyelmet szentel Ethier a fogyasztás növekedésének azon iparág termékeiből, ahol a tökéletlen verseny a vállalatok együttműködésére ösztönöz. Felhívja a figyelmet a kereskedelem transzferhatására a tökéletlen verseny körülményei között, azaz a jövedelmek nemzetközi újraelosztására. A stratégiai szempontok beépítése az elméletbe mindenképp előremutató, viszont nem teszi lehetővé az okozati összefüggések teljes körű feltárását, ha kizárólag a vállalati profitmaximalizáló logikából magyarázzuk a jelenségeket (még akkor sem, ha a létező és potenciális versenytársak viselkedését is figyelembe vesszük). Hiányérzetünk támad tehát, amikor az olajsokk magyarázata megmarad az ajánlati görbék elmozdulásainál, vagy amikor a kevésbé fejlett országok külgazdasági politikájának elemzésénél a szerző ennek sajátosságait kizárólag keresleti és kínálati görbék rugalmatlanságára vezeti vissza. Abban viszont dicséretes következetességre tör a tankönyv, hogy a továbblépés során az újonnan tárgyalt kérdések mindegyikét összekapcsolja a két kiemelt szemponttal.

A vámelmélettel és kereskedelempolitikával foglalkozó terjedelmes részre is igaz mindez. A vámok jóléti és jövedelemújraelosztó hatásainak szokásos áttekintése után megállapítja, hogy a védelem gátolja a pozitív skáláhozadékok kihasználását, ha az importverseny nyomásától mentesített hazai ágazat túl kis méretű. Az oligopol piacokon pedig az állam stratégiai beavatkozása a profitok nemzetközi újraelosztásával járhat, mégpedig a külfölditől a hazai cégek felé. (Erre gyakran az Airbus konzorcium szubvencionálását szokták példaként említeni, mely hátrányos helyzetbe hozza az amerikai repülőgépgyártó cégeket.) Ha tehát a külpiacokon a hazai oligopolista főként külföldi versenytársakkal áll szemben, akkor a gazdaságpolitikának a hazai cégek támogatása állhat érdekében (adekvát külföldi ellenintézkedés hiányában). Amennyiben azonban a hazai vállalatok egymással versengenek a külpiacokon, akkor az önérdékű gazdaságpolitika éppen az export korlátozása lehet, mert ezáltal javíthatók az ország cserearányai.

A hazai gazdaság védelmével kapcsolatos ambivalens álláspont - az a szenvedélyes meggyőződés, hogy a védekezés alkalmazója és kereskedelmi partnerei számára is hátrányos, ugyanakkor megfelelő méretű ország esetén több előnnyel is járhat - tükrözi, hogy amerikai tankönyvet tart a kezében az olvasó. Nagy gazdasági súlyából adódóan az Egyesült Államok megkísérelheti cserearányait az "optimális vám" eszközével is javítani, illetve a termelést határain belülre hozni a növekvő skáláhozadékok kihasználása céljából. E kérdéskör tárgyalása kapcsán felvethető, hogy a vámelmélettel foglalkozó rész talán túl nagy hangsúlyt kap. A szerző is foglalkozik persze a nem vám jellegű korlátozások és az adminisztratív protekcionizmus elterjedésével, ám sem az újabb eszközök, sem az uruguayi forduló eredményei nem kapnak kellő hangsúlyt. Ugyanígy több figyelmet érdemelne, hogy lehete szerepe a külgazdasági kapcsolatok regulációs eszközrendszerének a nemzetközileg versenyképes ágazati szerkezet kiépítésében.

A termelési tényezők nemzetközi áramlásának tárgyalása nagyon figyelemre méltó. A szerző legfontosabb mondanivalója itt az, hogy a termelési tényezők mozgása és a kereskedelem tökéletesen helyettesíthetik egymást, ha a kereskedelem az országok eltérő tényezőellátottságán alapul. Ha azonban - mint a Ricardomodellben - az árucseré technológiai eltéréseken alapul, akkor a termelési

tényezők nemzetközi áramlása nagyobb világgazdasági szintű hozadékot eredményezhet, mint a puszta külkereskedelem. Ebből is kítűnik, hogy a klasszikus kereskedelmi elméletekhez képest a neoklasszikus vonal (Heckscher, Ohlin, Samuelson, Vanek stb.) nem új magyarázatot ad ugyanarra a jelenségre, hanem minőségileg eltérő esetet tárgyal. Ez a különbségtétel igen lényeges, mert a klasszikus és neoklasszikus kereskedelmi elméletek közötti viszony eltérő értelmezése más és más külgazdasági politikát eredményez.

Szeretném kiemelni az esettanulmányok közül az Egyesült Államok és Japán kapcsolatait elemző részeket, már csak azért is, mert ez fejezetenként visszatérő témája a tankönyvnek. Ha az előbb azt írtam, hogy a könyvön tükröződik amerikai szemlélete, akkor most azt kell mondanom, hogy az Egyesült Államok feszültségekkel legjobban teli külgazdasági partneréről korrekt elemzést ad a szerző, mely nem támasztja alá a Japán elleni amerikai vádakat. A legfontosabb megállapításait a következő pontokban lehetne összefoglalni:

1. Különbséget kell tenni az általában vett kereskedelmi egyensúlytalanság és a kereskedelem szerkezeti problémái között. Az Egyesült Államok kereskedelmi mérlege ugyanis nemcsak Japánnal, hanem a világ többi részével szemben is hiányt mutat (ugyanaz Japánnál fordítva áll). Azaz veszélyes kizárólag a bilaterális kapcsolatokra koncentrálni egy multilaterális világban. Másrészt nem szabad a külgazdasági kapcsolatokat leszűkíteni az árukereskedelemre, a kapcsolatok eredményeit pedig nem lehet szabad kereskedelmi környezet feltételezésével vizsgálni. Az amerikai-japán kereskedelem szerkezete egyébként megfelel a kereskedelem elméleti magyarázatainak. A kereskedelmi mérleg egyensúlytalansága pedig nem a japán protekcionizmus következménye; okai inkább a két nemzet eltérő szokásaiban, megtakarítási hajlandóságaiban és makrogazdasági politikájában lelhetők fel.
2. Japán vám és nem vám jellegű kereskedelmi akadályai alacsonyak más országokéhoz viszonyítva, sőt a nem vámjellegű eszközök közül a legtöbb (főként amerikai nyomásra) export, nem pedig importkorlátozó.
3. Japán a kereskedelempolitika helyett inkább egy sajátos iparpolitikát érvényesít. A szubvenciók, adókedvezmények, kiemelt ágazatok számára kedvező hitelfeltételek, a közös kutatásfejlesztés erőltetése sokkal inkább az exportra hat, a japán behozatal akadályait nem igazán magyarázza.
4. Az informális akadályok megítélésében nagy a vita. Ethier szerint igaz, hogy ezek a külföldieket hátrányos helyzetbe hozzák, viszont az általuk érintett kereskedelem volumene kicsi a teljes japán külkereskedelemhez képest.
5. Japánban elsősorban a mezőgazdaság védelme áll a kereskedelempolitika középpontjában, mégpedig a feldolgozott termékek költségére. Ebből Ethier arra a következtetésre jut, hogy a japán kereskedelem liberalizálása éppenhogy növelné a feldolgozott termékek exportjából adódó többletet, vagyis az Egyesült Államok még rosszabb pozícióba kerülne.

Sajnálatos módon a modern nemzetközi közgazdaságtan címet viselő utolsó rész sikerült a leghalványabbra a könyvben. A gazdasági integrációval, illetve a déli és keleti országok átmenetével foglalkozó két fejezet az Észak-Észak, Észak-Dél, Észak-Kelet kapcsolatokat elemzi, illetve a reál és monetáris összefüggéseket próbálja szintetizálni. Mindez azonban a felszínen marad, és sem alaposágában, sem mondanivalójában nem illeszkedik a könyv többi részéhez.

Az írásmű tankönyvnek készült. Ezt a feladatát, főként didaktikai szempontból, messzemenően teljesíti. Az egyes részekhez tartozó mélyebb magyarázatok különválasztása (akár elhagyhatósága), a fő szempontok állandó szem előtt tartása, az elméleti fejtegetések egymásra építése, valamint gazdag esettanulmánygyűjteménye miatt ajánlható a könyv mindazok számára, akik a nemzetközi közgazdaságtan átfogó tanulmányozására szánják magukat.

Gáspár Tamás a Külkereskedelmi Főiskola tanársegédje.